

CSÁK Zsolt

A középfokú oktatás és a továbbtanulás a társadalmi háttéren túl

Józsa Gabriella: Szakképzésből a felsőoktatásba

Józsa Gabriella életpályája során meglehetősen sok tapasztalatot gyűjtött oktatási- és művelődési intézmények berkein belül. 1997-ben könyvtárosként, majd 2001-től kezdődően egészen napjainkig magyar-könyvtárszakos tanárként, több intézmény igazgatóhelyetteseként, valamint oktatóként és óraadó tanárként tevékenykedett. Ezen időszak alatt azonban tudományos jellegű munkássága is gyarapodott. Jelenleg az MTMT alapján 62 közleménnyel rendelkezik, melyből 18 hazai kiadású, magyar nyelvű, két hazai kiadású, angol nyelvű és hat külföldi kiadású, idegen nyelvű szakfolyóirati publikáció. Számos egyéb publikáció került ki kezei közül. Kutatási területeként a végrehajtó funkciót, szövegértést és olvasástanítást, a tanulási motivációt, a szakképzést, valamint a lemorzsolódást és azzal kapcsolatosan egyúttal a rezilienciát jelölhetjük meg. A 2024-ben megjelent monográfiája a „Szakképzésből a felsőoktatásba” címet viseli és a korábbi szakmai tapasztalatainak és kutatási munkálatainak kiteljesedéseként tekinthetünk rá.

A könyv fókusza a középszintű közoktatásra, azon belül is leginkább az érettségit adó szakképzésre helyeződik. Írásának jelentősége abban rejlik, hogy a neveléstudományban oly sokszor hangsúlyozott változókon felül (pl. család bevétele, a szülő legmagasabb iskolai végzettsége), a tanulók olyan egyéni tényezőit is vizsgálja a továbbtanulás tekintetében, mint a továbbtanulási motiváció, az önhátráltatás és a végrehajtó funkció. Fő célja a továbbtanulásban található eltérések vizsgálata volt, melyhez három csoportot választott mintájául: a gimnáziumban és az érettségit adó szakképzésben tanuló 12.-es tanulókat, valamint a már leérettségizett, de technikusi évekre tovább maradóakat, az úgynevezett 13. évfolyamosokat.

A mű az elméleti keretek bemutatásával kezdődik, és azonnal érződik a vizsgálat megalapozottsága. A szakirodalomban a középszinten megtalálható különböző intézménytípusok és a felsőoktatásban való továbbtanulás erős összefüggései tükröződnek. Az elméleti részből kiderül, hogy a tanulók gimnáziumból jóval nagyobb eséllyel kerülnek be a felsőoktatásba, szemben az érettségit adó szakképzéssel. Ezen megfigyelések hátterére és okaira vonatkozóan két nagyobb vezérfonala van a könyvnek. A magyarázat ugyanis egyrészt a szociodemográfiai változókból eredeztethető, másrészt pedig – amely a vizsgálat újdonság ereje is egyben – az egyéni tényezőkből, mint a tanulási motiváció és a végrehajtó funkció, melyek korábbi kutatások alapján ugyanúgy szerepet játszanak az iskolai teljesítményben, így a továbbtanulási aspirációkban is. A kutatás megalapozottsága messzemenően kidolgozottnak és felépítettnek tekinthető.

A szerző ezt követően a téma intézményi és szakpolitikai hátterét boncolgatja. Betekintést nyerünk a középfokú iskolarendszer változásairól egészen az 1960-as évszaktól napjainkig. A kutatás ezen része nem kimondottan történeti jellegű, így egy tömörebb áttekintést kapunk, melyre a szerző is felhívja a figyelmünket. Mindezen tömörség azonban korán sem a mű nivóját alacsonyítja, sőt ilyen jól átgondolt, kizárólag a téma szempontjából releváns információkat megosztó elméleti fejezetet olykor nehezebb is összeállítani, így ez mindenképp a szerző érdemét emeli. A fejezetben a strukturális változásokon és az oly sokszor végbemenő névváltoztatásokon túl, tanulói létszámadatokkal is találkozhatunk, amelyekből kirajzolódik a gimnázium népszerűségének időbeli felemelkedése. Hazánktól eltávolodva, a szerző egy rövidebb áttekintést nyújt számunkra az európai viszonylatokról is.

A történeti részt követően a szerző az elméleti áttekintés másik nagyobb komponensével, a tanulók iskolai teljesítményét és továbbtanulási döntéseit befolyásoló tényezőivel ismerteti meg az olvasót. A fejezet az alábbi három alfejezetre osztható: „Hazai vizsgálatok a továbbtanulási szándék feltárására”, „Nevelésszociológiai tényezők”, valamint a „Pszichológiai elméletek”. A fejezetben található alcímek alapján tehát érvényesülni látszik az az oly sokszor és jogosan hangoztatott holisztikus és interdiszciplináris

szemlélet, amelyet egy neveléstudományi kutatónak magára kell öltenie. Magán a megközelítésen túl, mindenképp kiemelendők azon elsőrangú szemléltető táblázatok, melyek már a történeti áttekintés során is megtalálhatóak voltak, és amik jelentősen megkönnyítik az olvasottak interpretálását. Az első alfejezet többek között rávilágít arra, hogy a hazai kutatások alapján a családi háttér mellett a középiskola típusa is jelentős szerepet játszik a tanulók felsőoktatásba való továbbtanulásában. Továbbá azt is meg tudhatjuk, hogy azonos tanulói eredményesség mellett, egy jobb társadalmi helyzetű család nagyobb eséllyel fogja gimnáziumba íratni a gyermekét, amely leginkább a felsőoktatás kapujaként említhető és ahonnan jóval több diák kerül be az egyetemre. A jelenségre adott magyarázatokat a további két alfejezet taglalja nevelésszociológiai és pszichológiai megközelítésben. A nevelésszociológia esetében a gazdasági tényezők, a diákok interperszonális kapcsolatainak hatásai (legyen az a szülő, kortárs vagy tanár), az értékorientációs elméletek, szülői bánásmódok és a tanulási háttértényezők (árnyékoktatás és évismétlés) kerülnek kifejtésre. A „Pszichológiai elméletek” című alfejezet pedig a szerző által meghatározott két fő tényező alapján, affektív és kognitív részekre lett felbontva. Itt a két tényezőn belül további konstruktumok találhatók: az affektív tényezők esetében a továbbtanulási motiváció és az önhátráltatás, míg a kognitív tényezőknél a végrehajtó funkció és annak komponensei, illetve a tanulmányi osztályzatok kerülnek kifejtésre. Az elméleti fejezetekben megfogalmazott állítások tekintélyes mennyiségű irodalomra támaszkodnak, ugyanis a bibliográfiában összesen 29 oldalnyi terjedelmet ölel fel. Ahogyan már a fejezetek címei, illetve a bennük kifejtésre kerülő témák is sugallják, mind hazai, mind nemzetközi szakirodalmat bőven találunk. A folyóiratcikkek mellett, könyvfejezetek, hovatovább teljes könyveket is találunk impresszív mennyiségben.

A kellően megalapozott és felépített elméleti keretekhez kidolgozott mérési módszerek, statisztikai eljárások kapcsolódnak. Az olvasottak megértését továbbra is rendkívül jó magyarázó ábrák segítik. Kezdve azzal a szemléltetéssel, amely pontosan elhelyezi a kutatás során vizsgált változókat, a szerző által, az elméleti fejezetekben felvezetett fogalmi rendszerbe. A vizsgálat során felhasználásra került mérőeszközök részletes ismertetése is megvalósul, így minden olvasó tisztában lehet azzal, hogy egy-egy tényező milyen módon került operacionalizálásra. Az adatgyűjtés kényelmi mintavétellel valósult meg az alábbi iskolatípusok és évfolyamok esetében: Érettségire adó szakképzés 12. évfolyama (N=1184), érettségire adó szakképzés 13. évfolyama (N=668), gimnázium (N=146). A statisztikai módszerek esetében alkalmazásra került faktorelemzés, ahol betekintést kapunk az adott mérőeszközök megbízhatósági mutatóiba is, s ezen túlmenően leíró, valamint kétváltozós statisztikákat találhatunk. Nagyobb léptékű statisztikai elemzésekre is sor kerül: klaszterelemzés, korreláció számítások, lineáris és logisztikus regresszió, valamint egy- és kétszemponos varianciaanalízis az, amellyel az eredmények elemzése kiteljesedik. A szerző az előbbi taglalt statisztikai módszerekkel az eredményeit négy nagyobb fejezetben prezentálja. Ezen túlmenően a könyv utolsó fejezetében szintetizálja a kutatásának eredményeit, összeveti a már meglévő szakirodalommal, következtetéseket von le, továbbá ajánlásokat tesz a további kutatások számára.

Az első, eredményeket közlő fejezetben betekintést kapunk az érettségire adó iskolatípusba járó diákokról, a lakhely, a szülői iskolai végzettsége, a testvérek száma szerinti megoszlások által. További elemzéseket láthatunk arra vonatkozóan, hogy a három vizsgált csoport (gimnazisták, 12. évfolyamos érettségire adó szakgimnazisták, 13. évfolyamos érettségire adó szakgimnazisták) milyen viszonyban vannak a szüleikkel, barátaikkal, illetve tanáraikkal. Továbbá bemutatja, hogy az egyes csoportokban mekkora a bukások aránya, a magántanárhoz való járásnak a gyakorisága és a tanulásra fordított idő. Az affektív tényezők vizsgálata során mélyebben megismerjük a csoportok közötti továbbtanulási motivációt, a külső ok miatti önhátráltatást és a tanulmányi ok miatti önhátráltatásban megmutatkozó különbségeket. Az alfejezet a kognitív tényezőkkel zárul, a végrehajtó funkcióról, azon belül is a munkamemóriáról és gátlásról találhatunk elemzéseket a három csoportra vonatkozóan.

A második, eredményeket magába foglaló fejezetben kialakításra kerül három klaszter az állandó lakhelyet, az objektív anyagi indexet, a testvérek számát, illetve az apa és az anya iskolai végzettségét figyelembe véve. Ezen változók mentén kialakult három klasztert a szerző az alábbi elnevezésekkel

illette: 1) Falusi alacsony státusúak (FALS), 2) Városi jómódú diplomások (VÁJD), 3) Nagyvárosi alacsony státusúak (NALS). A fejezetben a kialakított klaszterek kerülnek elemzésre ugyanazon tényezők mentén, mint amiket már az első fejezetben is láthattunk. Egyetlen kivételt említhetünk, ugyanis a tanulmányi eredményességet meghatározó tényezők című alfejezetben, a korrelációs és regressziós elemzéseken keresztül vizsgálja a szerző, az összes változó kapcsolatát és magyarázó erejét a tanulmányi eredményességre vonatkozóan.

Az eredményekről szóló harmadik fejezetben a szerző kimondottan a két szagimnazista osztályt vizsgálja. Az eredményeket azonban az előző fejezetben bemutatott és kialakított klaszterek segítségével elemzi és interpretálja, így külön a 12. osztályos és külön a 13. osztályos szagimnazista mintába kapunk betekintést a három klaszterre vonatkozóan. Ennek tükrében kapunk átfogó képet az évisméltelésekben megmutatkozó különbségekről, az árnyékoltatás igénybevételeiről és annak lehetséges okairól, valamint a tanulásra fordított időről. Szintén a klaszterek, illetve a 12. és 13. évfolyam különválasztása útján kerülnek fejtegetésre immáron az affektív tényezők (*tanulási motiváció, tanulmányi ok miatti önhátráltatás, külső ok miatti önhátráltatás*), továbbá a kognitív tényezők esetében a végrehajtó funkció alskálái (*munkamemória, gátlás*) és a tanulói osztályzatok is. A fejezet végén két alcím alatt a továbbtanulási döntést meghatározó tényezőkről, illetve a sikertelen felvételi utáni tervekről ír a szerző.

Az eredményeket közlő negyedik és egyben utolsó fejezetében a 12. évfolyamos gimnazista és szagimnazista minta kerül összehasonlításra, a továbbtanulási döntés fókuszában. Az elemzések során a továbbtanulni szándékozó és továbbtanulni nem szándékozó csoportjára osztódik mind a gimnazisták, mind a szagimnazisták mintája. Ezen a szemüvegen keresztül kerülnek tanulmányozásra az évisméltelések, a különórák, a tanulásra fordított idő és az affektív és a kognitív tényezők. Ezt követően a szerző ezen tényezők mellé az anya iskolai végzettségét is bevonja egy regressziós elemzésbe, hogy választ kapjon arra, melyek befolyásolják a diákok továbbtanulási döntéseit. Végezetül egy külön alfejezet foglalkozik azzal a kérdéskörrel, hogy milyen terveik vannak a sikertelen felsőoktatásba való bejutás után a diákoknak.

Az írásműben közölt eredmények volumene óriási, azonban a szerző összegzése révén a legfőbb eredményeket és konklúziókat szintetizálva olvashatjuk. Kutatásának jelentősége igencsak indokolt: Elsőként is maga a vizsgált populáció, amelynek a megismerése hazai és nemzetközi szinten is hiánypótló. Továbbá amellet, hogy megerősítést nyertek a korábbi kutatások állításai, miszerint a gimnáziumban tanuló diákoknak jobb társadalmi háttere van, más, ennél fontosabb megállapítások is napvilágot láttak. Amennyiben a szagimnazisták továbbtanulásának növelését tűznénk ki célul, érdemes lehet nagyobb figyelmet szentelnünk a vizsgálatban használt affektív tényezőkre. Ugyanis a kutatás eredményei alapján a továbbtanulási szándékot nem az iskolai osztályzatok befolyásolják leginkább, hanem a továbbtanulási motiváció, a szülők iskolai végzettsége, valamint az önhátráltatás. Ennek fényében pedig érdemes lehet nagyobb hangsúlyt fektetni a motiváció fokozására és önhátráltatás csökkentésére már a középiskolai évek kezdetétől fogva. Bár a végrehajtó funkcióban nem mutatkozott szignifikáns eltérés a szagimnazista-technikum és a szagimnazista-gimnazista összehasonlításokban, a továbbtanulási döntésekben úgy tűnik, mégis szerepet játszhat ezen tényező. Mind a 12. évfolyam, mind a 13. évfolyam esetében bizonyításra került, hogy a jobb munkamemória – amely a végrehajtó funkció egyik komponense – növeli annak esélyét, hogy a diák a felsőoktatás kapuja felé vegye az irányt. Mindezen eredményekkel párhuzamban azonban a könyv arra is felhívja a figyelmet, hogy a 13. évfolyamra járó diákok szűkölködnek leginkább ezen erőforrásokból. Náluk ugyanis a 12. osztályos szagimnazistákhoz képest is alacsonyabb a továbbtanulási motiváció és az önhátráltatás magasabb foka mutatható ki. Talán kevésbé meglepő, hogy a gimnazisták azok, akik a jobb tanulmányi eredményességgel, kisebb önhátráltatással és magasabb továbbtanulási motivációval jellemezhetőek. Jól kirajzolódik ezekből, hogy a gimnazistákat a jobb társadalmi hátterükön túl más aspektusok alapján is valószínűbb, hogy az egyetem berkein belül találjuk majd.

Bár az előbbi eredmények jóval alaposabb formában kerülnek kifejtésre, fogalmazásban és stílusban érthető műnek számít. Az elméleti részben felépített fogalmakat a szerző következetesen használja, az eredményekről szóló alcímek a vizsgált tényezőkre vonatkozóan szintén egy adott struktúrát követnek: A szerző elsőként mindig a neveléstudományi, nevelésszociológiai változókat vizsgálja, majd ezt követően tér rá a pszichológiai tényezőkre. A részletes fogalommeghatározásnak és az elméleti kereteket összefoglaló ábráknak köszönhetően pedig a szerző végig fogja az olvasó kezét, s nem hagyja elveszni az információk sokaságában.

A könyv borítója könnyen megtalálhatóvá teszi a művet, háttérében defókuszált alakzatok és két villanykörtét tartó kéz látható. Megjelenik egy könyvet olvasó fiatal képe, amely fehér vonalakkal került összekötésre különböző, a szakképzésre és gimnáziumra utaló képekkel.

Az olvashatósága miatt pedig bátran ajánlható minden érdeklődőnek, nemcsak neveléstudományi és pszichológiai kutatók számára. Utóbbiaknak azonban különösen fontos lehet megismerkedni a művel, ugyanis lényegi eredmények kerülnek közlésre a középszintű oktatási intézmények típusára vonatkozóan. Ezen eredmények pedig interdiszciplináris megközelítésben láttak napvilágot, így egyik tudományterület művelője betekintést kaphat a másikba, új nézőpontokat megnyitva kutatási munkálatai számára. A tudomány berkein kívül ajánlom a könyvet azon középszintű oktatási intézményben munkát végző személyek részére, akik szeretnék tájékozottabbak lenni az intézménytípusok mögött meghúzódó, esetenként sorsokat determináló tényezőkre. Továbbá a szakképzés témaköre miatt a munkaerőpiaci szektorban dolgozóknak is hasznos információk és eredmények forrása lehet a mű. Végezetül pedig az iskolával foglalkozó döntéshozók számára is esszenciális lenne a művel való ismerkedés, ugyanis a középiskolai rendszerbe eszközölt változtatások során megkerülhetetlen lenne a kutatás eredményeinek ismerete.

Felhasznált irodalom

Józsa, G. (2024). Szakképzésből a felsőoktatásba. MATE press. URL: https://press.mater.uni-mate.hu/233/1/Szakkepzesbol-a-felsooktatasba_teljes.pdf (Utolsó letöltés: 2024.01.13.)